

PO RAZVOJNI POTI LJUBLJANSKEGA REGIONALNEGA ZAVODA ZA SPOMENIŠKO VARSTVO

Marijan Slabe

Ljubljana, Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo

UDK 719(497.12-3 Ljubljana)(061.6)

STAGES OF THE DEVELOPMENT
OF THE REGIONAL MONUMENT
CONSERVATION INSTITUTE
OF LJUBLJANA

Zavod je nastal z združitvijo Zavoda za ureditev stare Ljubljane in Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana. Nastanek prvega (1957) je treba povezati s programom takratnega Gradbenega odbora ObLO Ljubljana Center za izvedbo sanacijskih akcij na spomeniškovarstvenem kompleksu Stara Ljubljana. Sčasoma razvije ta svojo dejavnost tudi v splošni projektivni delokrog, pridobi pa tudi (1962) spomeniški referat in prevzame spomeniško varstveno službo za celotno področje občine Ljubljana Center. Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana pa se je razvil iz spomeniškega referata (1951), ki se štiri leta kasneje reorganizira v Odsek za spomeniško varstvo Tajništva za kulturo OLO Ljubljana. Tej periodi sledi 1962 naslednja razvojna stopnja, ko preide v Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana, ki pokriva 15 občin.

Leta 1968 se združita oba zavoda s spomeniškim udejstvovanjem na dvajsetih občinskih teritorijih. 1975. leta je Zbor delavcev novega zavoda sprejel sklep o razdelitvi na dva TOZD, (projektivna in spomeniškovarstvena), kar naj bi se uresničilo v letu 1976.

The existing Institute has developed through uniting of the Institute for Old Ljubljana with the Institute for the Monument Conservation of the Ljubljana District. The origin of the former should be connected with the programme for carrying out sanitation operations in the complex of Old Ljubljana. In the course of time its activity was developed also into the general planning field, and taking over the monument conservation service for the entire area of the commune of Ljubljana-Centre. The Institute for the Monument Conservation of Ljubljana, on the other hand, developed from the monument section (in 1951), to be reorganized, four years later, into the Division for the Monument Conservation, of the Secretariat for Culture of the District People's Committee of Ljubljana. In 1962 this period was followed by the next stage of development through establishing the Institute for the Monument Conservation of Ljubljana, covering 15 communes.

In the year 1968 there were united the both Institutes carrying on monument activities in twenty communal areas. In the year 1975 the Workers' Assembly of the new Institute reached the decision on dividing into two Basic Organizations of Associated Labour (project making and monument conservation), to be materialized during the year 1976.

Namesto uvoda lahko takoj navedemo dejstvo, da je razvojna pot Ljubljanskega regionalnega zavoda za spomeniško varstvo oziroma pot do njegove sedanje organizacijske zgradbe v okviru slovenskega spomeniškega varstva ne samo specifična, temveč tudi precej nenavadna. Že samo dejstvo, da se je izoblikoval iz dveh zavodov, med njima enega z individualiziranim program-

skim delom, in prehojena pot ga prav gotovo uvrščata med institucije, katerih rast ni potekala povsem enovito.

Današnji zavod, s pogosto uporabljeno kratico LRZSV, je nastal iz Zavoda za spomeniško varstvo in Zavoda za ureditev stare Ljubljane. Po arhivu, ki je bil na voljo in ki sega do leta 1956,¹ bi mogli za slednjega danes že obnoviti zgodovino njegovega obstoja in rasti v naslednjem poskusu.

Stara Ljubljana, srednjeveško mestno jedro, ki so ga v celoti zavarovali že s pravilnikom mestne občine ljubljanske leta 1933 na podlagi tedanjega gradbenega zakona kot zgodovinski urbanistični spomenik, je dočakala konec vojne v nezavidljivih razmerah. Z razvojem družbenih potreb in družbe nasploh, pa se je pričela kmalu prebujati. Nenehni pritiski Terenske stanovanjske skupnosti Stare Ljubljane na družbene faktorje v letu 1954 in tudi že prej, zlasti pa na takratni Okrajni ljudski odbor Ljubljana, katerih cilj so bili popravilo ljubljanskega gradu in ureditev razmer v tej stavbi, obnova opornih zidov na grajskem pobočju, predvsem pa ureditev večjega števila stavb v sami stari Ljubljani, so vsekakor orali ledino in utirali pot posebni organizaciji, ki naj bi reševala ta prvorazredni spomeniški kompleks. Leta 1955 so bili v ta namen izdelani že tudi razni okvirni programi in predračuni, ki so se pa omejevali predvsem na izboljšave stanovanjskih prostorov in obnovo fasad.

Zelo zanimiv akt, ki kaže delovno zavzetost teh začetnih obdobj, je vsekakor Predlog odloka o gradbenem in komunalnem režimu za ureditev stare Ljubljane, ki je že ostro začrtal prvo mejo oziroma obseg stare Ljubljane, ki naj bi ga obravnavali po posebnem režimu, in dal tudi vsebino vzdrževanja.

S pojmom spomeniški kompleks Stara Ljubljana (del spomeniške Ljubljane) so zaznamovali tisti del mesta (podobno še sedaj), ki je bil v srednjem veku v mestnem obzidju in je še danes v glavnem ohranjen ter je v celoti kulturnozgodovinski spomenik, obsega pa: Študentovsko, Ciril-Methodovo, Ribjo, Ključavničarsko, Krojaško, Kleparsko, Gosposko, Židovsko, Salendrovo, Križevniško in Stiško ulico, Vodno in Židovsko stezo, Mestni, Gornji in Stari trg ter Grad, Jurčičev in Vodnikov trg, Cankarjevo in Gallusovo nabrežje ter Breg. Seveda pa je primeren spomeniškovarstveni režim zajemal še drugo spomeniško ljubljano s spomeniški območji oziroma posameznimi spomeniki. Strokovna skrb za ta kompleks kot tudi za spomeniško ljubljano nasploh je bila v rokah takratne Komisije za varstvo kulturnih spomenikov.²

Množica nalog in obveznosti, ki so se rojevale s pričetkom akcije za obnovo stare Ljubljane, je kmalu pokazala, da vsa takratna prizadevanja niso bila kos uspešnemu reševanju kompleksne problematike v Stari Ljubljani. Vse bolj je bilo očitno, da je treba to tako kompleksno problematiko spomeniškega fonda reševati sistematično. Ob tem smo dolžni ponovno poudariti pozitivno udeležbo stanovalcev v stari Ljubljani v reševanju nujnih vprašanj, ki se je manifestirala v konstruktivnih predlogih in zahtevah KS Stara Ljubljana. Pa tudi vplivi strokovne javnosti so bili eden glavnih povodov, da je Svet za stanovanjske zadeve ObLO Ljubljana-Center izdelal predlog za ustanovitev sklada za ureditev stare Ljubljane, za dotacijo iz stanovanjsko-komunalnega

¹ Arhiv, ki sem ga uporabljal pri tem opisu, je precej pomanjkljiv in poteka dogodkov večkrat ni mogoče z dokumenti natančneje ugotavljati.

² Takratni konservator je bil sedanji univ. prof. dr. N. Šumi Problemi spomeniškega varstva v Ljubljani v letih 1951 in 1952, VS IV, 53 ss; Spomeniško vprašanje v Ljubljani, VS V, 38 ss.

sklada za 1956. leto ter ustanovitev posebnega gradbenega odbora. Izhajal je iz stališča, da je treba stari del Ljubljane revitalizirati kot kulturno, zgodovinsko, poslovno in turistično središče, in sicer na osnovi načrtov, ki naj bi jih izdelala študijska komisija za Stara Ljubljano. Da bi dosegli ta cilj, pa je treba: zavarovati in ohraniti kulturnozgodovinske spomenike srednjeveške in baročne Ljubljane, posamezne detajle stavbnih objektov kot tudi celotni ambient Stare Ljubljane, poživiti ta mestni del trgovsko, poslovno in turistično s primerno zasedbo lokalov in adaptacijami, dvigniti stanovanjski standard stanovalcev; adaptirati pa po možnosti samo stanovanja v višjih nadstropjih (zaradi vlage in zraka naj bi sanitarna inšpekcija 50 stanovanj izločila iz uporabe).

Na 15. seji ObLO Ljubljana-Center so glede na ta predlog Sveta za stanovanjske zadeve sprejeli že naslednje sklepe: hiše, zgrajene pred 1925, ki so v družbenem upravljanju, so oproščene prispevka v sklad za zazidavo hiš, posebno oprostitev dosežejo hiše, ki so v družbenem upravljanju in spomeniško zaščitene, sklad za obnovo stare Ljubljane dobi 75 milijonov za ureditev itd. Ureditev stare Ljubljane so zaupali Svetu stanovanjske skupnosti ObLO Ljubljana-Center, operativno delo pa novo nastalemu Gradbenemu odboru. V grobem je bil načrtan širši in ožji program. Zadnji ni zajemal dela onkraj Ljubljanice (Gosposka, Salendrova, Križevniška in Židovska ulica in Novi trg), širši program pa je za celotno stara ljubljano predvideval: popis stanja z načrti hiš ter s tedanjo zasedbo hiš in poslovnih prostorov; program funkcionalnega dela poslovanja celotnega preurejenega predela: izdelavo arhitektonskih načrtov preureditve stavb s predračunskim elaboratom, ekonomske ugotovitve itd.

Leta 1956 je ObLO Ljubljana-Center izdal še odločbo³ o ustanovitvi Gradbenega odbora za stara ljubljano in o imenovanju članov, ki naj bi delovali v njem. Med osmimi člani, kolikor jih je štelo to telo, je bil tudi konservator Mestnega muzeja.

Na 1. seji odbora so ugotovili njegov akcijski delokrog: vodil naj bi operativno in izvajal dela po predlogih že omenjene študijske komisije. Med drugimi nalogami naj omenimo samo pobudo za zainteresiranje raznih zbornic za lokale v tem delu mesta in vlaganje finančnih sredstev za preureditev lokalov. Pomemben je tudi predlog za namestitev posebnega inženirja pri svetu za stanovanjske zadeve, ki naj bi skrbel za izdelavo načrtov in za izvajalce ter nadziral opravljena dela in občasno skliceval gradbeni odbor. Na tej seji je podal poročilo o delu in smernicah spomeniškega varstva za kompleks stare Ljubljane tudi konservator N. Šumi.

Zaradi spoznavanja samega razvoja posegov v stari Ljubljani, naj navedemo tudi izhodišča, ki jih je dal poročevalec:⁴ »vzbuditi je treba stara ljubljano iz omrtvelosti z obnovo in izpolnitvijo lokalov. Baročnim palačam je treba posvetiti posebno skrb in vanje naseliti predvsem kulturne ustanove. Staro mesto se mora obravnavati kot celota«.

Za doseg navedenih ciljev oziroma zastavljenega programa je Referat za spomeniško varstvo OLO Ljubljana do tedaj že organiziral številne meritve in izdelal arhitektonske posnetke, zlasti poslopij obgrajskega dela Ljubljane. Prevezal naj bi v prihodnje tudi organizacijo vseh meritev in projektov za stara

³ Odločba Ob LO Ljubljana-Center z dne 21. 12. 1956, št. 01/1-7685/1.

⁴ Navajam po ohranjenem zapisniku 1. seje Gradbenega odbora z dne 28. XII. 1956.

Ljubljano, ki morajo biti izdelani skladno s spomeniški interesi. Med nalogami je bil tudi (to je narekovalo takratno stanje na tem območju) posnetek tedanjih komunalnih naprav. Stroške naj krije sklad Gradbenega odbora. K izvedbi tega programa je treba pritegniti tudi zbornice in turizem.

Prof. Mušič je s svojim razredom izdelal nekaj načrtov za arhitektonsko asanacijo stanovanj, prof. Kobe pa zrisal nekaj načrtov za obnovo zunanjščin. Predvidevali so tudi sanacijo dvorišč. V začetku leta 1957⁶ je bila vse močnejše opazna dejavnost arhitekta Kobeta, ki je na drugi seji Gradbenega odbora predložil in razložil študijo preureditve hiš Mestni trg 5, 22 in Stari trg 2, 4. Vse stavbe v stari Ljubljani, ki so v seznamu zavarovanih spomenikov (teh je bilo 97) — izdelal ga je Referat za spomeniško varstvo Ljubljana — bodo v duhu odloka oproščene plačevanja v sklad za stanovanjsko komunalno graditev.

Nekoliko kasneje⁶ je Referat za spomeniško varstvo že dokončal dokumentacijo za 27 hiš, tik pred zaključkom pa je bila tudi dokumentacija za več kot 50 stavb. Prav tako je bil opravljen grobi popis zasedbe lokalov v stari Ljubljani oziroma poslovnih prostorov. Prof. Kobe je že izdelal skice za preureditev 14 fasad, za gostilno Pod skalco, Stari trg 3 itd. V izdelavi je bil tudi situacijski načrt v merilu 1 : 500. Akcija je bila v širokem razmahu, to nam izpričuje tudi izdelava dokumentacije opornih zidov na grajski strmini in projektiranje razsvetljave. Razpisali naj bi tudi natečaj za projektiranje v stari Ljubljani, da bi se razširil krog projektantov. Rešili so tudi vrsto pravnih in drugih problemov v zvezi s staro Ljubljano.

Na četrti seji⁷ GO so se dokončno izkristalizirala tudi nekatera splošna vprašanja: Gradbeni odbor je operativni organ, odobravanje načrtov pa se v celoti prepusti študijski in revizijski komisiji OLO Ljubljana itd.

Vse delo gradbenega odbora in sploh dogajanja v stari Ljubljani je namreč že od leta 1955 spremljala tudi študijska komisija OLO Ljubljana (Kobe, Komelj, Kopač, Stele, Šumi), ki je strokovno pregledovala načrte in programe in s spomeniškega stališča ocenjevala predloženo dokumentacijo.

Gradbeni odbor je postal tudi upravitelj sklada za potrebe stare Ljubljane s svojim tekočim računom za izvedbo programa. Ustanovljen pa je bil še poseben operativni organ (spočetka z enim uslužbencem), ki naj bi bil opravljal tudi operativni nadzor itd. Ta je zastavil delo 4. 2. 1957 in v okviru svojih nalog izdelal tudi predlog za ustanovitev novega samostojnega zavoda s svojim lastnim akcijskim programom. S tem se je začel porajati Zavod za ureditev stare Ljubljane, katerega ustanovitev je potrdil ObLO Ljubljana-Center s sklepom 22. seje (26. 7. 1957).⁸ Naloge oziroma namen novega finančno samostojnega zavoda pa so bile naslednje:

— da vzdržuje, obnavlja in spreminja kulturnozgodovinske spomenike, stavbne objekte, komunalne naprave oziroma celotni videz stare Ljubljane v soglasju z organi, katerih naloga je skrbeti za zaščito kulturnih zgodovinskih spomenikov;

⁶ Zapisnik 3. seje Gradbenega odbora z dne 28. 3. 1957.

⁷ Zapisnik 2. seje Gradbenega odbora z dne 20. 2. 1957.

⁸ Iz zapisnika 4. seje Gradbenega odbora z dne 15. 5. 1957.

⁹ Odločba ObLO Ljubljana-Center z dne 26. 7. 1957, št. 02/1 (Glasnik OLO Ljubljana, št. IV/66, 23. avg. 1957) — Uradni vestnik Okraja Ljubljana.

— da poživi ta mestni del v trgovsko, poslovno in turistično živahnejši del mesta.

Ta program je novoustanovljeni zavod izvajal le v projektantsko operativnem obsegu. Za spomeniško dejavnost je še nadalje skrbel obstoječi spomeniški organ. Delovno območje ZUSL je obsegalo samo ozemlje srednjeveške Ljubljane, tj. znotraj obzidja, porušenega konec 18. stoletja.

Ob ustanovitvi Zavoda za ureditev stare Ljubljane (ZUSL) imamo na njegovem delovnem področju naslednjo sliko:⁹ število hiš: 291, število prebivalcev v stari Ljubljani: 77.069, število gospodinjstev: 3032, število stanovanj: 2009, površina stanovanj v m²: 96.605, število poslovnih prostorov: 2080, površina poslovnih prostorov: 78.419 m². Poleg tega je tu še vrsta stavb s kulturno, versko in upravno vsebino. Gostota prebivalcev na ha je 700 ljudi.

ZUSL je od ustanovitve do poletja 1958 deloval na Rimski cesti 9, v podstrešnem prostoru, nato se je preselil na Stari trg 2/I. V letu 1959 je imel že 4 oddelke: za splošne in pravne zadeve, odsek za projektiranje in ekonomsko analizo, odsek za operativni nadzor ter računovodstvo. Od 22 programiranih je bilo zasedenih 13 mest. 9 je bilo rednih uslužbencev, drugi honorarni.

Iz poročila za leto 1959 je vidna vrsta operativnih sanacijskih del, ki jih je ZUSL opravil v stari Ljubljani. Ta so vse bolj rasla in doživljala razmah v bolj ali manj spomeniškovarstvenih delih. Zanimivo je, da je leta 1957 realiziral malo manj kot 8 milijonov din, 1961 pa že skoro 319 milijonov din.

Zavod je postajal vse aktivnejši: 1960 je v okviru obnove in sanacije stare Ljubljane sodeloval s forumom za varstvo kulturnih spomenikov, posvečal pozornost proučevanju izsledkov s področja stanovanjske in poslovne izgradnje, proučevanju in izdelavi urbanističnih in regulacijskih načrtov (študije in sanacije, projektantske storitve itd.). Sklepal je pogodbe za določene naloge s stanovanjskimi skladi, skrbel za pogodbeni prevzem del s strani drugih investitorjev, sodeloval z gradbeno operativno, vključeval pa še študij in izdelavo ekonomskih analiz in program razvoja gospodarskih dejavnosti. V poročilih je opaziti tudi nenehno skrb za izpopolnjevanje dokumentacije o stari Ljubljani.

S posebno odločbo je že ob ustanovitvi zavod dobil strokovni svet kot posvetovalni organ, ki je poleg tega povezoval zavod s spomeniškim referatom in drugimi zunanjimi dejavniki.¹⁰ Sicer pa se je ustanova, ki jo je vseskozi uspešno vodil gradbeni ing. Marijan Kolarič, vse bolj osamosvajala. In kot je mogoče razbrati že iz teksta, je ZUSL — po dveh letih delovanja — zadovoljil zakonske pogoje in dosegel odobritev za samostojno opravljanje in izdelovanje gradbenih projektov iz delokroga svoje ožje dejavnosti.¹¹

Spričo takratne situacije in široko zastavljenega programa pa zavod tudi poslej ni počival, ampak kmalu začel razširjati svojo dejavnost tudi prek meje Stare Ljubljane na drugo območje občine Ljubljana-Center.

Specifičnost zavodovih nalog je zahtevala tudi vse tesnejšo povezavo projektantske in operativne službe zavoda s spomeniško službo. Ta povezava pa naj bi bila v takratni situaciji najučinkovitejša v primeru, da bi vsi ti strokovnjaki delali skupaj, v okviru ene organizacije.

⁹ Po virih Zavoda za statistiko OLO Ljubljana, ki jih je posređoval ZUSL.

¹⁰ Odločba ObLO Ljubljana-Center 30. 8. 1958, št. 3/5-7257/1, reg. št. II-83/57.

¹¹ Odločba Sekretariata Saveznog izvršnog veća za Industriju FNRJ (št. 3510/2-58, 10. 10. 1958).

Zato je ZUSL že leta 1960 pričel z akcijo za sistemizacijo mesta konservatorja umetnostnega zgodovinarja, ki jo je 1962 tudi uresničil. V naslednjih dveh letih sta se mu pridružila še en umetnostni zgodovinar in arheolog (prvi regionalec v slovenski spomeniški službi). Da bi bili posegi zavoda na spomenikih tudi zadovoljivo strokovno ovrednoteni in funkcionalno usklajeni, je leta 1962 ustanovil nov poseben strokovni svet petih članov strokovnjakov in znanstvenih delavcev s področja arhitekture, umetnostne zgodovine in kulture.¹² Ta je deloval bolj ali manj nepretrgano vse do združitve obeh zavodov. Prav tako v tem letu se je preselil iz dotedanjega delovnega prostora na Starem trgu v novi objekt na Karlovški cesti 1. Vse bolj učinkovita dejavnost ZUSL je terjala tudi uradno potrditev razširjenega udejstvovanja.

Pri tem so mu pomagale tudi takratne okoliščine. Spričo nove spomeniške zakonodaje in reorganizacije spomeniške službe (Ur. l. LRS 26/61) je aprila 1962 prevzel tudi posle spomeniškega organa za celotno območje občine Ljubljana-Center. Spremenjena ustanovitvena odločba¹³ občine Ljubljana-Center z dne 2. 2. 1963 že upošteva nove okoliščine in dodeljuje ZUSL tudi funkcijo občinskega spomeniškega zavoda. S tem se je povečalo zavodovo delovno področje na vso občino Center in obseglo poleg primarnega spomeniškega območja, tj. srednjeveškega jedra, še druge spomeniške urbanistične enote in objekte. Na osnovi te odločbe je zavod lahko — seveda s pristankom pristojnih občinskih skupščin — opravljal spomeniškovarstvene posle tudi v drugih ljubljanskih občinah, medtem ko — to je še posebej pomembno — za svoje specializirane projektantsko-operativne storitve ni imel teritorialnih omejitev. V njegov delokrog spomeniške obravnave je torej sodil skoraj ves fond kulturnih spomenikov mesta Ljubljane ali skoraj vsa spomeniška Ljubljana z najpomembnejšimi spomeniško-urbanističnimi kompleksi, kot so poleg stare Ljubljane še Trg revolucije, Marxov trg, Prešernov trg, del šempeterskega predmestja itd.

V teh sklenjenih mestnih enotah in zunaj njih je bilo evidentiranih več kot 300 posameznih spomeniških objektov (stavbnozgodovinskih, kulturnozgodovinskih, spomenikov NOB in arheoloških terenskih območij). Konkretne naloge ZUSL kot spomeniškega organa za občino Ljubljana-Center pa so bile tedaj naslednje:

registracija kulturnih spomenikov po določilih Zakona o registraciji kulturnih spomenikov (Ur. l. LRS 29/62), obdelava invest. teh. dokumentacije in sodelovanje pri urbanističnem programiranju, kjer to zahtevajo interesi spomeniškega varstva,

vzdrževanje spomeniškega gradbenega režima v zaščitnih urbanističnih kompleksih,

skrb za vzdrževanje in prezentacijo kulturnih spomenikov, popularizacija problematike spomeniškega varstva z razstavami, publikacijami itd.

ZUSL je vsestransko posegal v zaščito in revitalizacijo njemu spomeniško podrejenega področja z vseh gledišč. Ob tem naj omenimo le njegov program za revitalizacijo stare Ljubljane, akcijo za ureditev Ljubljanskega gradu (obsežne raziskave stavbe in okolice in izselitev stanovalcev), Karlovške ceste,

¹² ObLO Ljubljana-Center izda v ta namen odločbo T-02/62, 29. 3. 1962 o spremembi in dopolnitvi odločbe o ustanovitvi ZUSL.

¹³ Na predlog kolektiva ZUSL je ObLO Ljubljana-Center izdal odločbo o spremembah in dopolnitvah odločbe o ustanovitvi ZUSL. Glej Glasnik X. 11 (15. 2. 1963).

tržnice, Magistrata in drugih spomeniških objektov, sodelovanje pri GUP mesta Ljubljane v okviru zaščite spomeniškega fonda itd. Stara Ljubljana je dobivala »drugačno sveže in zdravo lice«. V zveznem merilu je postal ZUSL zanimiv primer za realistično in obenem strokovno utemeljeno obravnavanje zgodovinskih mestnih jeder. Problem stare Ljubljane je namreč lasten vsem mestom in krajem s kvalitetnejšim naselbinskim izročilom. Posebej pa je treba še poudariti, da se je razmerje do historičnih ambientov — do spomeniških objektov nasploh — v tem času že preusmeril od izključno kulturnega zanimanja in vrednotenja tudi na gospodarsko področje, ki pomeni povsod nepogrešljivo sestavino za turistični razvoj posameznega mesta oziroma kraja. To pa je še posebej podpiralo zavodove težnje in izhodišča oziroma govorilo v prid njegovi takratni programski politiki.

Kljub nenehnemu razvoju in marsikaterim priznanjem pa zavodu na slovenskih tleh s svojo specifično kadrovsko strukturo in sploh individualiziranim investicijskim in akcijskim programskim udejstvovanjem zaradi premajhnega razumevanja za njegovo usmerjenost ni uspelo, da bi bil dosegel svoje cilje. Nemažno vlogo sta pri tem igrala pogosto nerazumevanje za zavodove napore pri osvojitvi predlaganega načina za pridobivanje sredstev za spomeniško akcijsko udejstvovanje in ne nazadnje tudi reakcija proti monopolnim silnicam, ki naj bi bile po mnenju nekaterih včasih izžarevale v zavodovem akcijskem poletu. Poleg tega je treba še poudariti, da so nezadostna finančna sredstva za obnovo spomeniških objektov, ki so se zlasti v zadnjih letih močno zmanjševala, vse bolj hromila projektivni oddelek, tako da ni mogel razvijati svojih prizadevanj za sanacijo stare in sploh spomeniške Ljubljane. Oporo je pričel iskati v razširjanju svoje dejavnosti, kar pa se je kasneje pokazalo kot nezadovoljiva rešitev v sklopu spomeniškega zavoda. Medtem ko je projektantska skupina zavoda programirala, projektirala in opravljala druge investicijske posle na spomeniško zaščitnih objektih in kompleksih, je od 24. 11. 1966, ko je SO Ljubljana-Center na seji odobrila zavodu, da deluje z invest. teh. dokumentacijo tudi za vse objekte visokih gradenj, zašla v splošno projektivno delovanje.

Na drugi strani pa je vse močnejšo vlogo dobivala sama spomeniška služba. Ta je vse bolj posegala v družbeno stvarnost in kmalu postala nezamenljiv oziroma nepogrešljiv člen v preobrazbi osrednje mestne občine. Vendar v taki obliki ni mogla doseči optimalnih možnosti za svoje specialistične obravnave, saj se je projektantsko delo iz objektivnih vzrokov do neke mere vse bolj oddaljevalo od spomeniškovarstvene narave dela.

S sklepom št. 010-024/68 z dne 23. 2. 1968 o prevzemu ustanoviteljskih pravic in dolžnosti do mestnih kulturnih ustanov je prešel ZUSL v pristojnost Mestnega sveta Ljubljane. Njegove naloge so se v zadnjih letih popolnoma izkristalizirale in nam v celoti kažejo tudi njegov obseg delovanja:

— proučuje vprašanja spomeniškega varstva in prezentacije kulturnih spomenikov,

— izvaja predpise o varstvu kulturnih spomenikov ter nadzoruje izvajanja ukrepov za varstvo kulturnih spomenikov,

— varuje in v sporazumu z imetniki vzdržuje in ureja spomeniške objekte in komplekse na območju občine Ljubljana-Center in s posebnim pristankom občinskih skupščin tudi na ostalem območju mesta Ljubljane,

— opravlja druge zadeve, ki so mu dane z zakonom o varstvu kulturnih spomenikov in z drugimi predpisi,

— skrbi za celoten videz stare in spomeniške Ljubljane in v sporazumu z lastniki oziroma imetniki vzdržuje stavbne objekte in komunalne naprave, jih sanira in konservira ter adaptira v skladu z zahtevami spomeniške zaščite in sanacijskega programa,

— skrbi za živahnjšo trgovsko, poslovno in turistično dejavnost stare Ljubljane,

— upravlja objekte, ki mu jih da v upravljanje družbenopolitična skupnost, delovna ali druga organizacija in objekte, ki jih sam pridobiva,

— s pomočjo svoje projektantsko-operativne službe lahko zavod programira, projektira in opravlja druge investicijske posle na spomeniško zaščiteneh objektih in kompleksih ter na objektih visoke gradnje nasploh.

Povsem drugačno razvojno pot pa je prešel Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana. Kljub prizadevanjem, da bi se dokopal do arhiva te nekdanje ustanove, mi to ni uspelo, zato sem moral v nasprotju z obravnavo prejšnjega zavoda ostati pri okvirnem prikazu. Poudariti je treba, da pa večina mojih navedb (kot pri prej obravnavanem zavodu) sloni izključno na avtentičnem arhivskem gradivu oziroma so plod analiz tega materiala in le v manjši meri tudi razgovorov z nekaterimi tedanjimi delavci teh dveh ustanov.

Iz obrazložitve k predlogu za ustanovitev Zavoda za spomeniško varstvo okraja Ljubljana izvemo,¹⁴ da segajo korenine zavoda v leto 1951, ko je bil v okviru Mestnega muzeja v Ljubljani ustanovljen spomeniški referat. Konservatorske posle je opravljal v tem referatu le en uslužbenec — konservator.

Ob reorganizaciji upravne strukture takratnega ljubljanskega okraja se je leta 1955 referat za spomeniško varstvo razširil v Odsek za spomeniško varstvo v okviru Tajništva za kulturo OLO Ljubljana, katerega pristojnosti so obsegle poslovanje okrajne spomeniške službe. V prvih obdobjih se je število zaposlenih povečalo celo na 4 uslužbenice, pozneje pa se spet zmanjšalo le na dva: konservatorja umetnostnega zgodovinarja in konservatorja arhitekta (dr. N. Šumi in arh. V. Kopač). Takšno stanje je bilo tudi še v začetku leta 1961.

Razumljivo je, da je bilo delo na spomeniškem polju v tako pomanjkljivi zasedbi močno okrnjeno, čeprav je bil spočetka delokrog spomeniške dejavnosti takratnega spomeniškega foruma vezan le na mesto. Nikakor ne moremo obiti vloge, ki jo je odigral referat oziroma odsek, kar smo lahko opazili že v prejšnjih izvajanjih, pri posegih v spomeniško Ljubljano in predvsem v njen osrednji historični kompleks, staro Ljubljano. S številnimi strokovnimi analizami, elaborati in izdelavo spomeniškega inventarja je dal osnovne konservatorske smernice in merila za zavarovanje, obnovo oziroma revitalizacijo te spomeniške dediščine. Zanimivo je tudi, da so na njegovo pobudo v nekaterih občinah ustanovili posebne komisije za spomeniško varstvo. Delokrog teh komisij je določal sporazum z Odsekom za spomeniško varstvo OLO.

Seveda pa je bila med prvimi operativnimi nalogami, ki jih je referat pričel opravljati, odstranitev posledic druge svetovne vojne oziroma pospešeni napor za odstranitev zanemarjenosti na spomenikih oziroma spomeniških območjih. Začel je reševati nekaj najbolj ogroženih spomenikov na ozemlju svojega delovanja, predvsem nekaterih gradov in drugih pomembnejših stavb-

¹⁴ Dokument ZUSL 44/61.

nih kompleksov. Pozornost pa je posvečal tudi inventarizaciji in študiju spomeniškega gradiva na drugem njemu podrejenem področju. Močno je poglobil vezi z urbanistično dejavnostjo, saj je bilo treba izdelati osnove za uspešno preventivno varovanje kulturne dediščine (pokrajina, naselja zunaj Ljubljane, narodni parki, režimi za posamezne predele). Iz dneva v dan so se povečevali tudi upravno pravna dejavnost, nadzor nad posegi na spomenikih itd.

Z utemeljitvijo zakonskih predpisov Splošnega zakona o varstvu kulturnih spomenikov (Ur. l. FLRJ, št. 17/59) je referat izpadel iz upravnega delovanja OLO Ljubljana in je bil leta 1962 na podlagi sklepa ObLO Ljubljana-Vič-Rudnik in v soglasju s soustanovitelji: ObLO Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Moste-Polje, Ljubljana-Bežigrad, Cerknica, Domžale, Grosuplje, Hrastnik, Kamnik, Kočevje, Litija, Logatec, Ribnica, Trbovlje, Vrhnika in Zagorje, ustanovljen Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana,¹⁵ ki je dobil prostore v stavbi Mestnega muzeja. Za ravnatelja zavoda je bil imenovan arh. Vlasto Kopač, ki je poleg tega deloval aktivno tudi kot konservator za NOB spomenike itd., sicer pa so v zavodu delovali še trije konservatorji (umetnostni zgodovinar, etnograf, arhitekt).

Delo zavoda je še nadalje močno zavirala nezadostna zasedba konservatorskih delovnih mest. Njegova struktura in način poslovanja sta v svoji osnovi klasičen primer zavoda za spomeniško varstvo na Slovenskem z že dokaj ustaljenimi spomeniškovarstvenimi delovnimi nalogami oziroma programom. Občasno je pritegoval tudi zunanje sodelavce (npr. za arheologijo). Zavod je opravljal tudi vrsto akcij na grajskih objektih (Turjak, Otočec, Smednik, Goričane itd.) in drugih spomeniških objektih in kompleksih. Poudariti smo dolžni tudi akcijo urejanja krajine na Veliki planini, ki je bila vsekakor močna spodbuda za nadaljevanje del v tej smeri.

Ne smemo tudi pozabiti, da je ta ustanova v marsičem orala ledino na spomeniškovarstvenem polju v omenjenih občinah in ustvarjala podlago in izhodišča, ki jih uporabljamo pri nadaljnjem poglobljanju te tako specifične in zahtevne kulturne dejavnosti.

Kulturna situacija in družbeni razvoj nasploh pa sta v letu 1968 zahtevala, da se zaradi splošne ekonomizacije in poenostavljanja nekaterih družbenih in kulturnih služb in ne nazadnje tudi uspešnejšega udejstvovanja spomeniške službe in vključevanja spomeniških načel v sodobni ritem človekovega udejstvovanja oba zavoda združita.¹⁶ V prehodnem obdobju od združitve do nastopa direktorja novega zavoda ing. Jugovca Otona sta bila vršilca dolžnosti direktorja arh. Vlasto Kopač in Marijan Slabe.

Ta združitev pa ni upoštevala znane specifičnosti Zavoda za ureditev stare Ljubljane, kar je vsekakor otežkočalo hitrejše stapljanje obeh ustanov. Vendar so začetna medsebojna neskladja, ki so bila predvsem organizacijske in deloma tudi strokovne narave, kmalu zamrla, saj je bilo nujno, da nova ustanova na združenem področju čimprej podredi svoje spomeniškovarstvene cilje potrebam in zahtevam, ki jih je narekoval takratni položaj na terenu, kakor tudi tedanjemu programu spomeniškega varstva nasploh. Skratka, s svojimi

¹⁵ Odločba št. 002-19, 15. 5. 1962 ObLO Ljubljana-Vič-Rudnik. Kasneje se prenesejo ustanoviteljske pravice in dolžnosti s sklepom ObLO Ljubljana-Vič-Rudnik št. 022-4/68 z dne 18. 4. 1968 na MS Ljubljana.

¹⁶ Sklep o soglasju k spojitvi Zavoda za spomeniško varstvo in Zavoda za ureditev stare Ljubljane, izdal MS št. 010-057/68 z dne 22. 5. 1968.

takratnimi, zdaj združenimi delovnimi izkušnjami je morala čimprej ustvariti primerno in z vsemi družbenimi faktorji podprto realno osnovo za izdelavo dolgoročnega delovnega programa in svojega razvoja nasploh.

Kmalu se je pričelo vse bolj sistematično programsko delo, ki je dobilo svoje potrdilo v elaboratih faze A in v hitrem vklapljanju spomeniške službe na terenu oziroma v njenem uveljavljanju v družbeni stvarnosti. Program spomeniške dejavnosti pa ni mogel zadovoljiti iz raznih vzrokov dokaj razvitega projektivnega oddelka, kar je pripeljalo do tega, da so nekateri projektanti vse bolj posegali še tudi sedaj po delu nespomeniške narave.

Z novimi zakonskimi in drugimi pravnimi predpisi ter samoupravnimi sporazumi pa se je pokazalo za nujno potrebno, da je zbor delavcev v začetku leta 1975 sklenil, naj se zavod razdeli na dve TOZD. Med drugim bo imel vsak oddelek večje možnosti za poglobljanje samoupravnih načel kakor tudi za uspešnejši razvoj tistih programskih osnov, ki so neposredno vezane na vsak oddelek posebej.

Trenutno je v LRZSV zaposlenih 21 delavcev, od tega 9 konservatorjev (3 umet. zgodovinarji, 1 arheolog, 1 etnolog, 1 konservator za spomenike LR, 2 konservatorja projektanta, 1 operativec in 1 dokumentarist). V zadnjem času je spomeniškovarstveni oddelek razširil svojo dejavnost še s samostojnim referatom za varstvo narave (geograf). Projektivni oddelek pa šteje 5 projektantov, od katerih skrbi eden tudi za izdajo lokacijske dokumentacije za vikende. Zavod pokriva 20 občin (več kot tretjino Slovenije): 5 ljubljanskih, nadalje občine Vrhniko, Logatec, Cerknico, Ribnico, Kočevje, Grosuplje, Novo mesto, Brežice, Krško, Črnomelj, Metliko, Zagorje, Litijo in Škofjo Loko.